

**FARMATSEVTIK ATAMASHUNOSLIK. FARMATSEVTIK
ATAMALARNI YASASH USULLARI. RETSEPT YOZISH TARTIBI
VA MEXANIZMI**

Artikova Feruza Mirzohid qizi

Navoiy davlat universiteti

Tabiiy fanlar va tibbiyot fakulteti talabasi

Turdiyev Shuhrat Berdiyevich

Navoiy davlat universiteti

Tabiiy fanlar va tibbiyot fakulteti

Umumiy tibbiy fanlar kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqola farmatsevtik terminologiyaning nazariy va amaliy asoslarini, uning shakllanish tarixi, asosiy yasash usullari hamda retsept yozishning xalqaro standartlarga asoslangan tartibini yoritadi. Lotin va qadimgi yunon tillarining farmatsevtika terminologiyasidagi yetakchi o'rnini, affiksali, sintetik va qisqartma usullari orqali atamalar yaratish mexanizmlari tahlil qilinadi. Retseptning struktura qismlari, yozish qoidalari, xalqaro patentlanmagan nomlar (INN) tizimi va xatolarni kamaytirish masalalari ko'rib chiqiladi. Maqola O'zbekiston Respublikasi Davlat farmakopeyasi va zamonaviy farmatsevtik amaliyot kontekstida lotin tilining ahamiyatini ta'kidlaydi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, standartlashtirilgan terminologiya dori vositalaridan xavfsiz foydalanish va xalqaro hamkorlikni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

Kalit soʻzlar: farmatsevtik terminologiya, lotin tili, yunon ildizlari, affiksalar usul, sintetik usul, retsept yozish, dori shakllari, xalqaro patentlanmagan nomlar (INN), farmakopeya, dori xavfsizligi.

Kirish

Farmatsevtika sohasida maxsus terminologiya aniq, qisqa va xalqaro miqyosda tushunarli boʻlishi zarur. Bu terminlar dori vositalarining nomlanishi, tarkibi, tayyorlanishi, saqlanishi va qoʻllanilishini ifodalaydi. Lotin tili farmatsevtikada xalqaro til sifatida saqlanib qolgan boʻlib, uning grammatik tuzilishi va qatʼiy qoidalari chalkashliklarni oldini oladi [Bazarova, 2018, b. 15]. Tarixan, qadimgi yunon va rim davrlarida tibbiyot va farmatsiya rivoji lotin va yunon tillari asosida kechgan. Oʻrta asrlarda lotin tili Yevropa ilmiy tiliga aylangan, bu jarayon farmatsevtik terminlarning shakllanishiga asos boʻlgan [Israilova, 2016, b. 23]. Bugungi kunda Jahon sogʻliqni saqlash tashkiloti (JSST) tomonidan tasdiqlangan Xalqaro patentlanmagan nomlar (INN) tizimi ham lotin tiliga asoslanadi [WHO, 2022, p. 8]. Oʻzbekistonda Davlat farmakopeyasi va tibbiyot oliygohlarida lotin tili farmatsevtik taʼlimning ajralmas qismi hisoblanadi [Umarov, 2015, b. 12]. Ushbu maqola farmatsevtik atamalarni yasash usullari va retsept yozish mexanizmini tahlil qilish orqali ushbu sohadagi nazariy bilimlarni amaliyot bilan bogʻlashga qaratilgan. Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, notoʻgʻri terminologiya va retsept xatolari dori xavfsizligiga tahdid soladi.

Adabiyotlar sharhi

Farmatsevtik terminologiya boʻyicha adabiyotlar lotin tilining tibbiyotdagi oʻrnini turli nuqtai nazardan yoritadi. Klassik manbalarda lotin tilining grammatik qoidalari va retsept yozishda qoʻllanilishi batafsil bayon etilgan [Muldoon, 1915, p. 45]. Zamonaviy tadqiqotlarda lotin tilining xalqaro standartlashtirishdagi roli taʼkidlanadi. Harrison lotin tilini global til sifatida

ta'riflab, uning farmatsevtik terminologiyadagi barqarorligini ko'rsatadi [Harrison, 2020, p. 34]. Lynch esa terminlarning evolyutsiyasini, yunon-lotin ildizlari o'zaro ta'sirini o'rganadi [Lynch, 2018, p. 56]. O'zbekistonlik mualliflar orasida Bazarova va boshqalar farmatsevtika institutlari uchun maxsus darsliklar tuzib, lotin tilining dori shakllari va retsepturada qo'llanilishini batafsil yoritgan [Bazarova, 2018, b. 78]. Umarov tibbiyot institutlari uchun anatomiya, klinika va farmatsevtika bo'limlarini birlashtirgan holda terminlar yasash qoidalarini taklif etadi [Umarov, 2015, b. 67]. Maxmudov yunon va lotin atamalarining klinik va farmatsevtik kontekstdagi dubletlarini tahlil qilib, retsept yozishda duch kelinadigan muammolarni ko'rsatadi [Maxmudov, 2023, b. 265]. JSST hujjatlari esa INN tizimining lotin tiliga asoslanganligini ta'kidlaydi [WHO, 2022, p. 12]. Adabiyotlar sharhi shuni ko'rsatadiki, lotin tili farmatsevtik terminologiyaning asosi bo'lib qolmoqda, ammo zamonaviy raqamlashtirish va milliy tillarga o'tish jarayonlari yangi muhokamalarni keltirib chiqarmoqda.

Muhokama

Farmatsevtik terminologiyada lotin tilining asosiy afzalligi – uning aniqligi va xalqaro tushunarlilikidadir. Affiksial usul (prefiks va suffikslar qo'shish) eng keng tarqalgan bo'lib, yangi dori nomlarini yaratishda moslashuvchanlik beradi. Masalan, “anti-” (qarshi) prefiksi bilan “antihypertensivus” (gipertenziyaga qarshi) hosil bo'ladi [Lynch, 2018, p. 58].

Sintetik usul ikki yoki undan ortiq ildiz birikmasi orqali atamalar yaratadi: “cardiotonicus” (yurak tonizatsiyasi) [Bazarova, 2018, b. 112]. Qisqartmalar esa retseptlarda qisqalikni ta'minlaydi: Rp. (recipe – ol), gtt. (guttae – tomchilar) [Martinez, 2015, p. 72].

Retsept yozish mexanizmi besh asosiy qismdan iborat:

1. Sarlavha (muassasa, shifokor, sana, bemor ma'lumotlari);

2. Rp.: (retsept boshlanishi);
3. Dori moddalari va miqdorlari;
4. Subscriptio (farmatsevga ko'rsatma: Da tales doses numero...);
5. Signatura (bemor uchun: D.S. – da signa).

O'zbekiston amaliyotida Davlat farmakopeyasi retsept yozish qoidalarini belgilaydi, lotin tilining to'g'ri qo'llanilishi majburiy [Umarov, 2015, b. 145]. Noto'g'ri yozish (masalan, miqdor chalkashligi) dori xavfsizligiga tahdid soladi [Shah & Patel, 2019, p. 52]. Muhokamada shuni ta'kidlash lozimki, lotin tilining saqlanishi xalqaro hamkorlikni osonlashtirsa-da, raqamli tizimlarda milliy tillarga o'tish tendensiyasi mavjud. Bu jarayonda standartlashtirish va ta'lim muhim ahamiyat kasb etadi.

Natijalar Tadqiqot natijalariga ko'ra, farmatsevtik atamalar asosan quyidagi usullar orqali yaratiladi:

- a) Affiksal – eng samarali (masalan, analgeticus = an- + algos + -icus);
- b) Sintetik – murakkab ta'sirni ifodalaydi (antihypertensivus);
- c) Qisqartma – amaliyotda keng qo'llaniladi (Rp., D.t.d., S.).

Retseptning klassik struktura va qoidalari (lotincha nomlarning to'g'ri yozilishi, standart qisqartmalar, tuzatishsizlik, imzo va muhr) xalqaro standartlarga mos keladi

O'zbekistonda lotin tili Davlat farmakopeyasi va ta'lim dasturlarida saqlanib, INN tizimi bilan uzviy bog'liq. Natijada, standart terminologiya dori xatolarini 30–40% ga kamaytirishi mumkin [Harrison, 2020, p. 89].

Xulosa

Farmatsevtik terminologiya lotin va yunon tillariga asoslanib, aniqlik, qisqalik va xalqaro muloqotni ta'minlaydi. Atamalarni affiksali, sintetik va qisqartma usullari orqali yasash yangi dori vositalarini nomlashda muhimdir. Retsept yozishning qat'iy tartibi dori xavfsizligi va qonuniylikni kafolatlaydi. O'zbekiston sharoitida lotin tilini o'qitish va rivojlantirishni davom ettirish, shuningdek, raqamli tizimlarda standartlashtirish zarur. Ushbu sohada doimiy ilmiy izlanishlar global farmatsevtika taraqqiyotiga hissa qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bazarova L.X. va boshq. Lotin tili va farmatsevtik terminologiya asoslari. Toshkent, 2018.
2. Umarov T. Lotin tili va tibbiy-farmatsevtik terminologiya asoslari. Toshkent, 2015.
3. Israilova M.N. Lotin tili va tibbiy farmatsevtik terminologiya asoslari. Toshkent, 2016.
4. Harrison T. Latin in Medicine and Pharmacy: A Global Language. Cambridge, 2020.
5. Lynch D. The Evolution of Pharmaceutical Language. Springer, 2018.
6. Martinez J. Pharmacology and Latin. Elsevier, 2015.
7. Shah R., Patel A. Pharmaceutical Terminology in a Global Context. Int. J. Pharm. Sci., 2019.
8. World Health Organization. International Nonproprietary Names (INN). WHO, 2022.
9. Maxmudov Z. Lotin tili va tibbiy terminologiya darslarida yunon... NamDU Ilmiy axborotnomasi, 2023.

10. Muldoon. Lessons in Pharmaceutical Latin. 1915. 11–20. Qo‘shimcha manbalar (O‘zbekiston Davlat farmakopeyasi hujjatlari, JSST qo‘llanmalari va boshqa ilmiy maqolalar).

11. Nasullayev, F. O. (2024). YOUNG IN CHILDREN ALLERGIC FACTORS TO THE SURFACE EXIT FACTORS. Science and innovation, 3(Special Issue 54), 372-374.

12. Gulom, A., Berdiyevich, T. S., Otabek ogli, N. F., Mirjonovna, M. M., & Burkhonovna, M. Z. (2025). HOMILADORLIK DAVRIDA QALQONSIMON BEZ FAOLIYATINING LABORATOR NAZORATI. TADQIQOTLAR, 76(5), 295-297.

13. Ostonov, S., & Nasullayev, F. (2025). HYPERTHYROIDISM AND ATRIAL FIBRILLATION IN WOMEN OVER 40: RISK FACTORS AND MANAGEMENT STRATEGIES. Journal of analytical synergy and scientific horizon, 1(1.3 (C series)), 20-29.

14. Turdiyev, S., Mirjanova, M., & Nasullayev, F. (2025). THE IMPORTANCE OF IODINE FOR THE HUMAN ORGANISM. International journal of medical sciences, 1(3), 59-64.